

شماره ترتیب چاپ: ۶۳۹
شماره چاپ سابقه: -
شماره دفتر ثبت: ۲۵۶

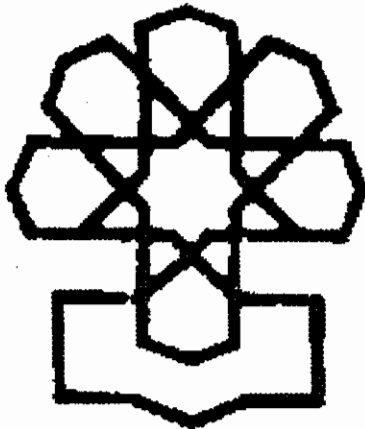

دوره ششم - سال دوم
۱۳۸۰ - ۱۳۸۱
تاریخ چاپ ۱۳۷۹/۳/۱۲

گزارش کارشناسی درباره لایحه:

موافقتنامه کار و گسترش نیروی کارگری میان دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت کویت

تاریخ: ۸۰/۵/۲۷
شماره: ۱۴۱۵۷
کتابخانه واحد اسناد و کتابخانه ملی
مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی

اجتماعی، امنیت ملی و سیاست خارجی

کمیسیون‌های ارجاعی

کدموضوعی: ۲۰۰

شماره مسلسل: ۶۱۴۵

معاونت پژوهشی
مرداد ۱۳۸۰

کار: دفتر بررسی‌های اقتصادی

موافقتنامه کار و گسترش نیروی کارگری میان دولت
جمهوری اسلامی ایران و دولت کویت

کدموضوعی: ۲۰۰

شماره مسلسل: ۶۱۴۵

۱- اطلاعات عمومی کشور کویت

کشور کویت با مساحتی برابر ۱۷,۸۱۸ کیلومتر مربع، جمعیتی بالغ بر ۲,۲۷۰,۸۶۵ نفر را در خود جای داده است. در کتاب آمار شماره ۳۶ وزارت برنامه ریزی کویت که در ماه ژوئن سال ۲۰۰۰ منتشر شده است، کل جمعیت کویت ۲,۲۴۵,۹۵۴ نفر ذکر شده که از این تعداد اتباع کویتی ۸۱۲,۲۵۵ نفر و اتباع خارجی ۱,۴۳۳,۶۹۹ نفرند (۳۶/۱۶ درصد کویتی و ۶۳/۸۴ درصد غیر کویتی).

اتباع ایرانی رتبه هفتم اتباع خارجی را بعد از اتباع مصر، هند، بنگلادش، سریلانکا، پاکستان و سوریه دارا هستند. تعداد جمعیت فعال کویت از نظر اقتصادی ۱,۲۲۶,۱۳۴ نفر است که از این تعداد ۲۲۱,۳۸۷ نفر (۱۸/۶ درصد) کویتی و ۱,۰۰۴,۷۴۷ نفر (۸۱/۴ درصد) غیر کویتی اند. تعداد جمعیت شاغل در کویت ۱,۲۱۶,۴۷۳ نفر می باشد که از این تعداد ۲۱۹,۱۳۵ نفر (۱۸/۰۱ درصد) کویتی و ۹۹۷,۳۳۸ نفر (۸۱/۹۹) غیر کویتی هستند. نرخ اشتغال کشور کویت معادل ۹۹/۲۱ درصد و نرخ اشتغال کویتی ها در جمعیت فعال کویتی ها ۹۸/۹۹ درصد است. تعداد جمعیت بیکار ۹,۶۶۱ نفر است که ۲,۴۵۲ نفر کویتی و ۷,۴۰۹ نفر غیر کویتی هستند. نرخ بیکاری کشور کویت معادل ۰/۷۹ درصد و نرخ بیکاری کویتی ها در جمعیت فعال کویتی ها ۱/۰۲ درصد است.

تعداد شاغلین در بخش دولتی ۱۵۵,۰۰۱ نفر است که از این تعداد ۱۱۶,۴۰۶ نفر (۷۵/۱ درصد) کویتی و ۳۸,۵۹۵ نفر (۲۴/۹ درصد) غیر کویتی می باشند. تعداد شاغلین در

بخش خصوصی ۱,۰۶۱,۴۷۲ نفر است که از این تعداد ۱۰۲,۷۲۹ نفر (۹/۶۷ درصد) کوییتی، ۹۵۸,۷۴۳ نفر (۹۰/۳۳ درصد) غیر کوییتی هستند.

۲- آمار اتباع جمهوری اسلامی ایران در کویت

بر اساس آمار موجود در سفارت جمهوری اسلامی ایران، تعداد ایرانیان حاضر در کویت ۷۲,۷۸۳ نفر (۶۳,۳۶۳ نفر مرد و ۹,۴۱۷ نفر زن) است که دارای ویژگی‌های زیرند:

- ۷۸/۸۰ درصد متأهل و ۲۰/۸۲ درصد مجردند.
- ۸۷/۱۵ درصد دارای روادید با حق کارند.
- ۹۴/۷۵ درصد نیروی کار را مردان و ۵/۲۵ درصد را زنان تشکیل می‌دهند.
- ۸۸/۵۲ درصد از نظر تحصیلات زیر دیپلم (بیسواد، خواندن و نوشتن، ابتدایی و راهنمایی) هستند.

- استان خوزستان با ۱۹,۶۲۱ نفر، استان فارس با ۱۳,۷۷۲ نفر و استان چهارمحال و بختیاری با ۱۱,۹۹۹ نفر مقیم کویت به ترتیب از نظر جمعیت رده‌های اول تا سوم را دارا هستند. برای آشنایی بیشتر آمار مذکور به طور تفصیلی در ۸ جدول زیر آورده شده است.

جدول ۱- ترکیب جمعیت ایرانیان مقیم کویت بر حسب جنسیت

جنس	تعداد (نفر)	درصد
زن	۹,۴۱۷	۱۲/۹۴
مرد	۶۳,۳۶۶	۸۷/۰۶
کل جمعیت	۷۲,۷۸۳	۱۰۰/۰۰

جدول ۲- ترکیب جمعیت ایرانیان مقیم کویت بر حسب وضعیت تأهل

وضعیت تأهل	تعداد (نفر)	درصد
متاهل	۵۷,۳۵۳	۷۸/۸۰
مجرد	۱۵,۱۵۳	۲۰/۸۲
مطلقه	۱۰۳	۰/۱۴
نامشخص	۱۷۴	۰/۲۴
مجموع	۷۲,۷۸۳	۱۰۰/۰۰

جدول ۳- ترکیب جمعیت ایرانیان مقیم کویت بر حسب روایید

نوع روایید	تعداد (نفر)	درصد
روایید با حق کار	۶۳,۴۳۱	۸۷/۱۵
سایر روایدها	۹,۳۵۲	۱۲/۸۵
جمع کل	۷۲,۷۸۳	۱۰۰/۰۰

جدول ۴- ترکیب دارندگان روایید با حق کار بر حسب جنسیت

جنس	تعداد (نفر)	درصد
زن	۳,۳۳۲	۵/۲۵
مرد	۶۰,۱۰۹	۹۴/۷۵
جمع کل	۶۳,۴۳۱	۱۰۰/۰۰

جدول ۵- ترکیب جمعیت ایرانیان مقیم کویت بر حسب تحصیلات

درصد	تعداد (نفر)	سطح تحصیلات
۲۰/۹۴	۱۵,۲۴۵	بیسواد
۳/۴۹	۲,۵۴۰	خواندن و نوشتن
۲۸/۶۷	۲۰,۸۶۷	ابتدایی
۲۰/۳۴	۱۴,۷۷۸	راهنمایی
۸/۸۱	۶,۴۰۸	دیپلم
۰/۰۷	۵۶	پیش دانشگاهی
-	-	فوق دیپلم
۰/۴۵	۳۳۴	لیسانس
۰/۱۱	۸۷	فوق لیسانس
۰/۰۶	۴۶	دکترا
-	-	فوق دکترا
۱۷/۰۶	۱۲,۴۲۲	اظهار نشده
۱۰۰/۰۰	۷۲,۷۸۳	مجموع

جدول ۶- ترکیب جمعیت ایرانیان مقیم کویت بر حسب استان

درصد	تعداد (نفر)	استان	ردیف
۲۶/۹۶	۱۹,۶۲۱	خوزستان	۱
۱۸/۹۲	۱۳,۷۷۲	فارس	۲
۱۶/۴۹	۱۱,۹۹۹	چهار محال و بختیاری	۳
۵/۸۸	۴,۲۸۶	اصفهان	۴
۲/۲۱	۱,۶۱۰	بوشهر	۵
۲/۲۰	۱,۶۰۳	یزد	۶
۱/۴۷	۱,۰۷۰	تهران	۷
۱/۰۴	۷۵۹	کرمانشاه	۸

ادامه جدول ۶- ترکیب جمعیت ایرانیان مقیم کویت بر حسب استان

ردیف	استان	تعداد (نفر)	درصد
۹	هرمزگان	۷۰۵	۰/۹۷
۱۰	لرستان	۵۶۷	۰/۷۸
۱۱	کردستان	۴۳۷	۰/۶۰
۱۲	همدان	۲۷۸	۰/۳۸
۱۳	سیستان و بلوچستان	۲۳۶	۰/۳۳
۱۴	کرمان	۱۸۵	۰/۲۵
۱۵	ایلام	۱۸۳	۰/۲۵
۱۶	آذربایجان غربی	۱۷۶	۰/۲۴
۱۷	خراسان	۱۲۳	۰/۱۷
۱۸	قم	۱۱۶	۰/۱۶
۱۹	کهگیلویه و بویراحمد	۷۲	۰/۱۰
۲۰	مرکزی	۴۵	۰/۰۶
۲۱	آذربایجان شرقی	۳۹	۰/۰۵
۲۲	گیلان	۲۴	۰/۰۳
۲۳	قزوین	۲۳	۰/۰۳
۲۴	اردبیل	۱۷	۰/۰۲
۲۵	گلستان	۱۵	۰/۰۲
۲۶	زنجان	۹	۰/۰۱
۲۷	سمنان	۷	۰/۰۱
۲۸	مازندران	۷	۰/۰۱
۲۹	کویت*	۶,۲۴۲	۸/۵۸
۳۰	کربلا*	۱۸۰	۰/۲۵
۳۱	نجف*	۷۶	۰/۱۰
۳۲	مشخص نشده	۸,۳۰۱	۱۱/۴۳
۳۳	مجموع	۷۲,۷۸۳	۱۰۰/۰۰

* متولدین ایرانی خارج از کشور.

جدول ۷- ترکیب جمعیت ایرانیان مقیم کویت برحسب شهرهای محل تولد*

شهرستان	تعداد (نفر)	شهرستان	تعداد (نفر)	شهرستان	تعداد (نفر)	شهرستان	تعداد (نفر)
۱	لارستان	۱۸	یزد	۷۴۲	۳۵	سراوان	۲۱۸
۲	فارس	۱۹	بهبهان	۷۲۰	۳۶	دشتستان	۱۸۰
۳	شهرکرد	۲۰	مید	۶۴۰	۳۷	دشتی	۱۷۵
۴	آبادان	۲۱	کرمانشاه	۶۳۰	۳۸	ارومیه	۱۷۵
۵	اهواز	۲۲	مسجد سلیمان	۵۳۵	۳۹	ایلام	۱۴۳
۶	ایذه	۲۳	داراب	۵۲۱	۴۰	بندرلنگه	۱۴۱
۷	شادگان	۲۴	بروجرد	۵۰۷	۴۱	همدان	۱۳۹
۸	چهرم	۲۵	بوشهر	۴۳۳	۴۲	نهاوند	۱۳۹
۹	لنجان	۲۶	قروه	۴۲۰	۴۳	کهنوج	۱۳۵
۱۰	دشت آزادگان	۲۷	بستک	۳۵۵	۴۴	بندرعباس	۱۳۲
۱۱	شیراز	۲۸	باغیاداران	۳۲۹	۴۵	مهریز	۱۲۹
۱۲	اصفهان	۲۹	گناوه	۳۲۳	۴۶	اسلام‌آباد	۱۲۹
۱۳	اردل	۳۰	دزفول	۳۰۶	۴۷	مشهد	۱۲۳
۱۴	لامرد	۳۱	شوش	۲۸۷	۴۸	ماهشهر	۱۱۶
۱۵	کازرون	۳۲	شوشتر	۲۶۸	۴۹	قم	۱۱۶
۱۶	تهران	۳۳	خمینی شهر	۲۵۵	۵۰	دیر	۱۰۳
۱۷	خرمشهر	۳۴	بrazجان	۲۲۱	۵۱	رامهرمز	۱۰۰

* فقط آمار شهرهایی که دارای جمعیت ۱۰۰ نفر و به بالا در کویت هستند آورده شده است.

جدول ۸- درصد فراوانی شاغلین ایرانی در کویت
بر اساس فعالیت‌های عمده اقتصادی

ردیف	نوع فعالیت اقتصادی	درصد فراوانی
۱	کشاورزی، زراعت و ماهیگیری	۲/۱۴
۲	صنایع و معادن	۷/۲۸
۳	برق، گاز، آب	۰/۰۳
۴	ساختمان	۱۱/۴۵
۵	فروش، هتلداری، رستوران (عمده فروشی، خرده فروشی)	۶۷/۰۱
۶	حمل و نقل و انبارداری	۲
۷	خدمات مالی، بیمه، ملکی و تجاری	۲/۰۶
۸	خدمات اجتماعی و شخصی	۸/۰۳
۹	جمع کل	۱۰۰/۰۰

۳- توجیه لایحه موافقتنامه کار و گسترش نیروی کارگری میان دولت
جمهوری اسلامی ایران و دولت کویت

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی شرایط موجود بین دو کشور ایران و کویت در زمینه مسائل منطقه‌ای از جمله جنگ عراق علیه ایران، باعث شد که طرف کویتی رغبتی به حضور نیروهای ایرانی در کویت نداشته باشد. این وضعیت تا زمان اشغال کویت توسط عراق ادامه یافت. ولی بعد از آزادسازی کویت با توجه به مواضع مثبت مسئولین کشورمان در دفاع از کویت، تا حدودی نگرش مسئولین کویت تغییر کرد و میزان حضور اتباع ایرانی در این کشور پس از جنگ خلیج فارس نسبت به قبل از آن افزایش یافت. سرانجام با پیگیری‌های مسئولین ذی‌ربط در سال گذشته موافقتنامه همکاری به امضای وزرای کار دو کشور رسید.

اهم نتایجی که کشورها به طور اعم با تصویب موافقتنامه‌های مشابه به آن دست یافته‌اند شامل: اشتغال‌زایی بدون نیاز به سرمایه‌گذاری، تأمین نیازهای ارزی از طریق انتقال درآمد شاغلین خارج از کشور به داخل، توسعه و ارتقای سطح مناسبات بین دولت‌ها، تحکیم بخشیدن به حسن رابطه سیاسی و برخورداری از توانایی‌های اتباع کشور دیگر بوده است.

وزارت کار و امور اجتماعی نیز در توجیه لایحه مذکور، از چند دیدگاه آن را مورد توجه قرار داد که در ادامه به تشریح آن می‌پردازیم:

الف- صدور نیروی کار ایرانی به بازارهای کار جهانی

با عنایت به ماده ۵۳ از قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی جمهوری اسلامی ایران^۱ و با توجه به این نکته اعزام نیروی کار به خارج از کشور به عنوان یکی از راه‌های کاهش نرخ بیکاری پیش‌بینی شده است، لزوم تأمین ابزار و راهکارهای عملی تنظیم بازار کار داخلی و صدور نیروی کار مازاد اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. در این ارتباط پیش‌نویس آیین‌نامه ماده ۵۳ قانون برنامه سوم توسعه تهیه شده است که انتظار می‌رود وزارت امور خارجه، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، وزارت امور اقتصاد و دارایی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران همکاری و هماهنگی لازم را برای اجرای مفاد آیین‌نامه مذکور فراهم سازند، تا در آینده زمینه اعزام نیروی کار ایرانی به خارج از کشور مهیا شود.

ب- حفظ و تثبیت موقعیت نیروی کار ایرانی در کویت

با توجه به سیاست‌های شورای همکاری خلیج فارس در خصوص استفاده از نیروی کار بومی به جای اتباع خارجی در کشورهای حوزه خلیج فارس، وجود چنین قراردادهایی از برخورد با کارفرمایان با عنوان بومی‌سازی تا حدود زیادی جلوگیری می‌کند. اجرای موافقتنامه باعث پای‌بندی آن‌ها و در حقیقت نوعی برخورد قانونی برای جلوگیری از اخراج کارگران ایرانی تحت عنوان بومی‌سازی خواهد شد و حضور کارگران ایرانی را در کویت تقویت خواهد کرد.

ج- جلوگیری از تضييع حقوق نیروی کار ایرانی در کویت

با توجه به این‌که براساس آمار موجود بیش از ۶۴ درصد نیروی کار ایرانی در کویت از نظر

---

۱ کمیته‌ای متشکل از وزراتی امور خارجه، کار و امور اجتماعی، امور اقتصادی و دارایی و رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران پیش‌بینی تمهیدات لازم از نظر قوانین و مقررات را برای اعزام نیروی کار به خارج از کشور بر عهده خواهد داشت آیین‌نامه اجرایی این ماده، مشتمل بر چگونگی برقراری تسهیلات و حمایت‌های قانونی از اعزام شونده‌گان و اعزام‌کنندگان (کاربایی‌های خصوصی) و جذب درآمد ارزی افراد اعزام شده توسط این کمیته، تهیه و به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید.

سطح سواد، بیسواد یا در حد خواندن و نوشتن سواد دارند و از نظر مهارت عمدتاً کارگران نیمه ماهر و ساده هستند. بعضاً کارفرماهای کویته حقوق آن‌ها را ترضیع می‌کنند. ولی با اجرای این موافقتنامه با توجه به تعهد طرف کویته این‌گونه موارد به حداقل خواهد رسید. کارگران ایرانی که سال‌ها است در این کشور کار می‌کنند براساس موافقتنامه موردنظر خواهند توانست به حقوق حقه خود برسند و در چارچوب آن می‌توان در مراجع قانونی از حقوق آن‌ها دفاع کرد.

د- افزایش سطح مهارت نیروی کار ایرانی در کویته

تربیت نیروی کار ایرانی و بالا بردن سطح آموزش آن‌ها با همکاری مشترک سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای و اداره کل مدارس ایرانی خارج از کشور یکی از اهداف بلندمدت به شمار می‌رود. لذا می‌توان در راستای اجرای این موافقتنامه به عنوان اولین گام با هدایت تحصیلی دانش‌آموزان ایرانی مقیم کویته به رشته‌های کار و دانش مورد نیاز بازار کار کویته گام‌های عملی برای ورود نیروی کار ماهر ایرانی به بازار کار کویته برداشت. لازم به ذکر است این افراد هم اکنون غالباً بعد از پایان دوره دبیرستان در کویته مقیم هستند و به دلیل نداشتن تخصص به عنوان نیروی کار ساده وارد بازار کار کویته می‌شوند.

ه- مقاصد سیاسی

از دیدگاه سیاسی نیز با توجه به افزایش سطح همکاری با کشورهای حوزه خلیج فارس، تصویب موافقتنامه کار و گسترش نیروی کارگری، موجب تقویت مناسبات فی‌مابین خواهد بود و آثار مثبتی را در پی خواهد داشت. روابط سیاسی و اقتصادی با کشورهای منطقه خلیج فارس در سنوات اخیر بهبود و توسعه یافته و در راستای استراتژی مذکور، وزارت کار و امور اجتماعی سعی و تلاش کرده، سیاست محافظه‌کارانه و انقباضی این کشورها را به نیروی کار ایرانی منعطف سازد. همان‌طور که اشاره شد اتباع جمهوری اسلامی ایران با تعداد ۷۲,۷۸۳ نفر رتبه هفتم خارجیان مقیم این کشور را تشکیل می‌دهند. اگر چه کشورهای حوزه خلیج فارس به دلیل حضور وسیع نیروی کار آسیایی و تأثیرات فرهنگی و اقتصادی آن اخیراً سیاست‌های واحدی را مبنی بر حفظ ترکیب جمعیتی خود و جایگزین کردن نیروی کار

محلی به جای نیروی کار خارجی اتخاذ کرده‌اند، اما با توجه به توسعه رو به رشد این کشورها از یک سو و کمبود جمعیت بومی از سوی دیگر، تا مرحله کامل جایگزینی نیروی کار محلی به جای نیروی کار خارجی فاصله بسیار زیادی وجود دارد. به علاوه بخش خصوصی کویت به دلیل نزدیکی فرهنگی و جغرافیایی و حسن سابقه ایرانیان مقیم و شاغل که از جایگاه خاصی نسبت به سایر اتباع خارجی در بین مردم کویت برخوردارند، تمایل بیش تری برای جذب نیروی کار ایرانی دارد.

۴- ایرادات لایحه

عموماً لازم است که به همراه لوایح موافقتنامه، اسناد و گزارش‌هایی موجود باشد تا کار ارزیابی و تصمیم‌گیری برای کارشناسان و نمایندگان با دقت بیش‌تر میسر گردد. در ذیل به برخی از این موارد اشاره می‌شود:

- ۱- متن کامل موافقتنامه امضا شده (به زبان فارسی، انگلیسی و زبان کشور طرف مقابل)؛
  - ۲- متن پایه تهیه شده در ریاست جمهوری برای شروع مذاکرات؛
  - ۳- قوانین و مقررات مربوط به اجرای موافقتنامه در کشور متعاقد (به زبان انگلیسی)؛
  - ۴- گزارش توجیهی مشتمل بر ضرورت انعقاد موافقتنامه، منافع احتمالی ناشی از اجرای موافقتنامه برای کشورهای متعاقد و گزارش‌های پژوهشی و کارشناسی تهیه شده در وزارتخانه پیشنهاددهنده و نهاد ریاست جمهوری؛
  - ۵- صورت مذاکرات انجام شده منتج به امضای موافقتنامه؛
  - ۶- عناوین سایر موافقتنامه‌های امضا شده بین دو کشور متعاقد؛
  - ۷- دست‌کم، نسخه‌ای از یکی از موافقتنامه‌های مشابه امضا شده به وسیله دولت متعاقد با کشورهای دیگر به زبان انگلیسی؛
  - ۸- گزارش اجمالی وضعیت ارتباطی دو کشور از نظر اقتصادی، اجتماعی و سیاسی؛
  - ۹- آمار دقیق یا دست‌کم برآوردی از اتباع فعال هر کشور در کشور متعاقد، با نوع فعالیت آن‌ها و میزان درآمدشان و کشوری که درآمدها را جذب می‌کند.
- علاوه بر موارد مذکور اشکالات خاص وارد بر لایحه عبارتند از:

- ۱- قواعد زبان فارسی در نوشتن متن رعایت نشده است. لذا مقتضی است ترجمه جدیدی و با دقت و ویراستاری لازم از لایحه صورت گیرد. در این میان مناسب است عنوان لایحه نیز به «موافقتنامه افزایش همکاری در مورد نیروی کار میان دولت جمهوری اسلامی ایران و کویت» تغییر یابد.
- ۲- واژگان به کار برده شده در لایحه تعریف نشده‌اند. به طور مثال تعریفی از مقامات عالی در موارد ۵ و ۸ و دیگر عبارات ارائه شده است.
- ۳- گروه‌ها و فعالیت‌هایی که تحت پوشش قرار خواهند گرفت مشخص نگردیده و حمایت‌هایی که هم اکنون برای آن‌ها وجود دارد بیان نشده‌اند. به طور مثال در ماده ۴ محدودۀ فعالیت‌ها و تعهدی که طرفین پذیرفته‌اند مشخص نیست.
- ۴- سازوکاری که در ماده ۷ نسبت به حل منازعات طرفین پیش‌بینی شده، مبهم و نامفهوم است. مشخص نیست که آیا محل کارگاه تعیین‌کننده دستگاه حل و فصل اختلافات است یا این‌که تابعیت طرفین منازعه (کارگر یا کارفرما). به هر حال شبیه اعمال «حق کاپیتولاسیون» و امکان اقدام برخلاف قوانین جاری در کشور وجود دارد.
- ۵- لازم است کلمه لوایح در ماده ۶ و ۷ حذف شود. چراکه طرح‌ها و لوایح قبل از طی تشریفات قانونی فاقد اعتبار در حل اختلافات می‌باشند.

۵- پیشنهادها

ضمن تأیید و تأکید بر کلیات و مفاد موافقتنامه مذکور امید می‌رود که در موافقتنامه‌های آتی ایرادات مطروح در قسمت قبل رفع گردد. به علاوه توجه به افزایش بهره‌وری کنار اعم از ارتقای کارایی نیروهای کار و افزایش کارآمدی روابط، سازمان و مدیریت کار. به ویژه با همکاری و تبادل تجارب و یافته‌ها در زمینه دانش کار شامل دانش انسانی و اجتماعی کار. دانش فنی و مهندسی کار، طب کار و حفاظت ایمنی نیز لازم به نظر می‌رسد. برگزاری مشترک برنامه‌ها، دوره‌های مشترک آموزشی نیروهای کار، همایش علمی کاربردی دو جانبه و چندجانبه منطقه‌ای، مشاوره، انتشارات و اطلاع‌رسانی‌ها در زمینه دانش کار نیز از جمله این موارد می‌تواند باشد. اهم موارد فوق می‌تواند در ذیل و ضمن مواد اصلی و محتوایی (۸-۱) موافقتنامه یا حداقل در موافقتنامه‌های مشابه آتی تصریح گردند.